

upplevelser ”inte sällan i förening med naturupplevelser”. Hedin visar också att pietismens sätt att beskriva de sant kristna kommit att slå rot i det svenska folket så att den som i dag säger sig vara kristen behöver försvara och beskriva sin tro på ett pietistiskt sätt för att ses som en riktigt kristen. Det tror jag han har rätt i.

*Cecilia Wejryd
Docent, Uppsala*

**Grete Jacobsen & Ninna Jørgensen (red.).
*Kvindernes renæssance og reformation. København: Museum Tusulanums forlag. 2017. 370 s.***

Endelig en bog om kvindernes rolle i renæssance og reformation i året 2017, som ellers synes viet alene til mændene og deres rolle i anledning af 500-året for Luthers begyndelse på den reformation, der skulle skabe store omvæltninger i Europa. Det er befriende at læse en bog, der fra flere vinkler belyser to europæiske bevægelers betydning for kvinder og vice versa nord for alperne (med glimt syd for alperne), især i 1500-tallets og 1600-tallets Danmark-Norge, og som gør det så kompetent uden at blive totalt fagnørdet. Det er desuden dejligt for en gangs skyld i samme anledning at læse en bog, hvor antallet af kvindelige forfattere langt overgår de mandlige, idet kun to af de i alt 15 forfattere er mænd. Jeg er vant til den modsatte kønsfordeling i mit fag. Omvendt er det naturligvis også beskæmmende, fordi kønsfordelingen blandt forfattere jo også vidner om, at alt for få mænd interesserer sig for kvinder og køn som forskningsområde.

Det skal fremhæves, at selvom bogen leverer et meget nyttigt og nødvendigt stykke kvindehistorie, så er bogens redaktører og forfattere sig meget bevidst, at de ikke bedriver kvindeforskning i 1970'ernes snævre forstand, men derimod kønsforskning og således også sætter mændene i kvindernes liv eller samtid i spil. Som Hanne Kolind Poulsen lettere tilspidset formulerer det i bogens sidste, og teoretiske, kapitel: ”Lidt firkantet kan man sige, at opdagelsen af Kvinden førte til opdagelsen af Manden – og begge kategorier nuanceredes”

(s. 362). Det skal tillige fremhæves, at forfatterne også er sig bevidst, at der er tale om et stykke gravearbejde, der endnu ikke er færdigt. Der er stadig mange ubesvarede spørgsmål, når det drejer sig om kvindernes plads og rolle i denne periode af Europas historie. Særligt prisværdigt er det, at denne bog ikke vil bidrage til at fortælle en offerhistorie, men tværtimod fremstiller kvinderne som kulturproducenter og kulturbærere i samspil og modspil med tidens mænd. Det drejer sig om kvinder fra samfundets top, der er såvel jordbesiddere som arbejdsgivere og for eksempel væversker, og om kvinder fra den så væsentlige fremvoksende middelklasse med blik ind i undervisningshistoriens betydning for kvinder i forskellige lag af samfundet.

Bogen falder i to dele, der følger en af historikere ellers forladt periodeinddeling i henholdsvis renæssance og reformation. Denne periodeinddeling holder ikke helt med vor nuværende viden om den kulturelle udvikling i Europa, hvor renæssance og reformation faktisk løber over i hinanden. Men redaktørerne har valgt at bibeholde den af to grunde: Først af den praktiske årsag, at flertallet af første dels artikler om kvinderne i renæssancen stammer fra renæssanceåret 2006; og de er alle svar på det provokerende spørgsmål, som kvindehistorikeren Joan Kelly stillede i 1977, om kvinder overhovedet havde en renæssance. Dernæst af den socio-politiske årsag, at den sekulære og kulturelle bevægelse, renæssancen, alene omfatter elitens kvinder og mænd, in casu kvinder og mænd fra Danmark-Norges adelsvælde, som efter reformationen i 1536 gjorde sig til en stadig mere eksklusiv klub af privilegerede. Reformationen er derimod en bred bevægelse, som forbinder kongen og middelklassen, og hvor der i kraft af ægteskabets opvurdering etableres nye alliancer mellem borgerskabets veluddannede døtre og de nu højtuddannede lutherske præster, så der i Danmark-Norge efterhånden opstår en decideret præstestand. Dette belyser redaktørerne kort i introduktionen, mens det desværre kun fragmentarisk løftes op i bogen som helhed.

Hele bogens første del om kvinderne i renæssancen er en benægtelse af Kellys spørgsmål, idet det demonstreres, at renæssancens adelige kvinder i ganske høj grad havde ind-

flydelse på deres liv og omverden. Grethe Jacobsen lægger fornemt ud med et blik ud i hele Europas kvinderenæssance, og der suppleres fint fra forskellige vinkler som litteratur, musik, gynæceer og erindringskultur. I det hele taget er der i renæssancedelen samlet megen god information, men det er, bortset fra artiklen om musik, gammel vin på en ny flaske, som imidlertid får nyt liv ved at være sat sammen med reformationsforskningen. Redaktørerne har også ret i, at reformationshistorien har tråde tilbage til renæssancehumanismen med figurer som italieneren Laurentius Valla og humanistfyrsten og nederländeren Erasmus af Rotterdam, hvorfor de to bevægelser et eller andet sted løber sammen. For denne anmelder har alle artiklerne en værdi i dette samspil, men det er især Ninna Jørgensens artikel om kvinder i den offentlige reformationsdebat og Rasmus H.C. Dreyers artikel om præstekonerens bidrag til en præstestand, der giver næring til ny viden i et større helhedsbillede af periodens kvinder. Derudover er Charlotte Appels diskussion af kvinders skriftlighed i relation til deres lærdomsniveau et væsentligt indslag i vores viden om kvinder og deres rolle i og indflydelse på udviklingen i det tidlige moderne dansk-norske rige, som vi nok kan blive klogere af.

Bogen kunne godt i langt større grad have fremhævet de sociale forskelle, som henholdsvis renæssance og reformation vedrører. Det uddybes nemlig ikke i tilstrækkeligt omfang, hvordan Luthers reformation også er et opgør med en magtfuld adel, der bestemmer alt både i og uden for kirken, fordi den katolske kirkes embeder – også i klostrene – var besat af adelens sønner og døtre. Ikke desto mindre er *Kvindernes renæssance og reformation* en bog, man bare bliver klogere af at læse. Den bør læses af alle kvinder og mænd, der beskæftiger sig med reformation og renæssance, ikke mindst fordi den gør op med et forstøkket billede af, at disse to bevægelser ikke gjorde noget godt for kvinder. Bogen viser, at kvinderne var med som vigtige med- og modspillere. Læs den!

Else Marie Wiberg Pedersen
Lektor, Aarhus

**Dietz Lange. *Nathan Söderblom och hans tid.*
Skellefteå: Artos & Norma bokförlag, 2014.
504 s.**

Hundra år efter Nathan Söderbloms tillträde som ärkebiskop utkom på svenska två biografier, båda på cirka femhundra sidor: *"Jag är bara Nathan Söderblom, satt till tjänst"* av Jonas Jonson (recenserad i STK 90:4) och den aktuella volymen, en översättning av det tyska originalet från 2011.

Till skillnad från Jonas Jonsons biografi, som är en levande teckning av personen Nathan Söderblom och presenterar hans tänkande mer kortfattat, fokuserar Lange Söderbloms intellektuella utveckling inramad av den personliga historiens olika skeden.

Ett av författarens ärenden är att motbevisa den inte ovanliga föreställningen att Söderbloms tänkande var spretigt, motsägelsefullt och osammanhängande. För detta ändamål letar Lange fram de bitar som behövs för att pusslet ska gå ihop och hittar dem i material som hade varit lätt att förbise, som läroböcker, predikningar, festskrifter och privata brev. Ofta finns upplysande formuleringar i förbigående, i kommentarer som bara sekundärt har med sin kontext att göra.

I slutkapitlet sammanfattar Lange Söderbloms bestående betydelse i tre punkter: (1) upptäckten av det heliga, (2) begreppsparret tävlan och samarbete samt (3) begreppet evangelisk katolicitet. (s. 490–494)

Det är omöjligt att här göra rättvisa åt Söderbloms omfattande produktion, som fått en utförlig presentation i Langes bok. Jag tar i fortsättningen min utgångspunkt i de nämnda tre punkterna och lämnar andra viktiga teman åt sidan.

Det heliga är inte minst genom Söderbloms inverkan ett centralt begrepp inom den tidiga religionshistorien och sökandet efter religionens ursprung. (Lange har ett resonemang om hur Söderblom och Rudolf Otto här tycks ha påverkat varandra.) För Söderblom är religionens ursprung att söka i det överväldigande mötet med en verklighet som väcker både fruktan och förtröstan/fascination.

Söderblom utgår av allt att döma från sin egen ungdoms svårartade brottning med tron och frigörelsen efter upplevelsen av nåden. Det